

krijgt er een indruk van hoe de organisatie der notarissen in deze stad tot stand kwam. Het was notaris Philip Christiaan Popp, die in de franse tijd het initiatief nam, daarbij vooral gesteund door zijn confrater P. Jongeneel. Op 1 oktober 1811 kwam de vereniging tot leven. Deze associatie, waaraan 32 notarissen deelnamen, is volgens de heer Hellingman de oudste der in Nederland werkende organisaties van notarissen.

Wij vernemen diverse bijzonderheden over het werk van de vereniging en ook over het eigen gebouw, het Notarishuis Achter Sint Pieter, waar de vereniging sinds 1811 zetelt en waar dus anderhalve eeuw lang verkoppingen zijn gehouden.

Onder de namen der notarissen komen we diverse bekenden tegen, o.a. G. H. Stevens (de man van de Stevens-fundatie) en F. W. Swane, die 28 jaar superintendant geweest is en wiens zoon — sinds kort ook wiens kleinzoon — een echt utrechtse notaris-traditie hebben voortgezet.

Dr. J. de Vries, *Woordenboek der noord- en zuidnederlandse plaatsnamen*. Aulaboeken, Het Spectrum N.V., Utrecht/Antwerpen, 1962.

Juist nu de vacaties beginnen, zou het nuttig zijn als ieder, die in Nederland of België gaat reizen, dit boekje aanschaft en in zijn koffer stopte. Zelfs al zou hij maar naar één vacatieadres gaan, dan was het nog aanbevelenswaardig om dit boekje bij de hand te hebben: hij kon er op een regenachtige dag uitnemend in neuzen en hij zou er beslist wijzer van worden! Want er zijn weinig gebieden waarop zo gelantaseerd wordt als in de sector der plaatsnamen.

In een radiotelezing zei dr. C. van Rijsing dezer dagen, dat wij mensen altijd overal iets achter zoeken. In de literatuur willen wij beslist weten wat een auteur met een bepaald verhaal bedoeld heeft. Terwijl het heel goed kan zijn dat de schrijver er geen speciale bedoelingen mee had. Datzelfde geldt van plaatsnamen. Men heeft er dikwijls veel meer — en doorgaans iets mooiers! — achter gezocht dan er in zit.

Met romantische verklaringen houdt dr. De Vries zich niet op, al gewaagt hij hij wel vaak van „vleinaamen“. In Jaarsveld b.v. zit de persoosnaam Jaar, die overeenkomt met de germaanse naam Gero, „een vleinaam van Gerbrand, Gerhard, enz.“

In Doorn is de heldhaftige noorse god Thor (Thor-hem) voorgoed ontroond; dr. De Vries verklaart deze naam als een gebied met veel doornstruiken. Amersfoort is een voorde over de Ame en heeft wel wat te maken met Ameland maar niets met de sterke liefde, die in de lieflijke verklaring Amor fortis om de hoek komt kijken.

Dit zijn wel bekende zaken. Evenzo dat men bij Kockengen aan het land van Kokanje moet denken, maar bij Loenen in geen geval aan de maan al komt zij in het kerkegel voor. Dat Vreeswijk iets met de Friezen heeft uit te staan, zal menigeen niet verwacht hebben. Evenmin dat vinke in Vinkeveen „lichte turf“ betekent.

Bij veel plaatsnamen kon geen verklaring worden gevonden. In talrijke gevallen moest dr. De Vries het bij een veronderstelling laten. Namen die voor zichzelf spreken, zijn onvermeld gelaten, zoals Groenekan, Hoogland, Nieuwersluis en Westbroek.

In een boekje als dit zijn oneffenheden haast onvermijdelijk. De provincie-aanduidingen bij de plaatsen hadden echter zorgvuldiger bekeken kunnen worden. Boeicop ligt niet in Utrecht, Rhenen niet in Gelderland, Honswijk niet bij Tiel maar bij Tull.

de J.

Oud-Utrecht

VERENIGING TOT BOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN DE KENNIS
DER GESCHIEDENIS VAN DE STAD EN DE PROVINCIE UTRECHT

Redactie: H. de Jong, Aurorastraat 26, Utrecht

Administratie: H. J. H. Knoester p/a Drift 27, Utrecht

Secr. der ver.: Ir. C. L. Temminck Groll, Hoofdstraat 43, Driebergen

Givonummer penningmeester Oud-Utrecht: 575520

VIJF EN DERTIGSTE JAARGANG / NUMMER 7 / JULI 1962

AUSTERLITZ

Hoewel in ons maandblad al eerder enige bijzonderheden over Austerlitz werden medegedeeld¹⁾, is er alle reden om nu enige aanvullingen te vermelden, welke tijdens een verder historisch onderzoek werden ontdekt.

Het is beslist de moeite waard kennis te nemen van het geschrift, dat de heer W. Grapendaal in 1954 over *De buurtschap Austerlitz in het licht gaf*²⁾. Daarin worden de handelingen van de stichter van deze buurtschap - luitenant-generaal *Auguste F. L. V. de Marmont* - als het ware op de voet gevolgd.

Toen Engeland en Frankrijk elkaar in 1803 de oorlog verklaarden, beschikte Napoleon - die een jaar later tot keizer der Fransen zou worden uitgeroepen - bij het Kanaal over een troepenmacht van in totaal 36.000 man, bestaande uit zes legercorpsen. Hij eiste van de Republiek een krachtige ondersteuning, die hem maar nauwelijks geboden kon worden. Met grote moeite bracht men een vloot bijeen, die onder de vice-admiraal Verhuell naar Frankrijk voer. Maar daarmee was Napoleon lang niet tevreden. Er moest aan het in ons land gestationeerde tweede legercorps, dat in maart 1804 onder bevel van generaal De Marmont werd geplaatst, een groot aantal manschappen worden geleverd³⁾.

1) Maandblad van Oud-Utrecht 1943, p. 39-43.

2) Helaas kon dit verhaal niet gereed komen vóór de excursie van 30 juni jl.

3) Aan dit geschrift werden - met toestemming van de auteur - diverse gegevens ontleend.

4) Het tweede legercorps bestond uit een bataafse legergroep, zes franse infanterie- en twee franse cavalerie-regimenten, samen twee divisies vormend en in totaal 36.000 manschappen omvattend.

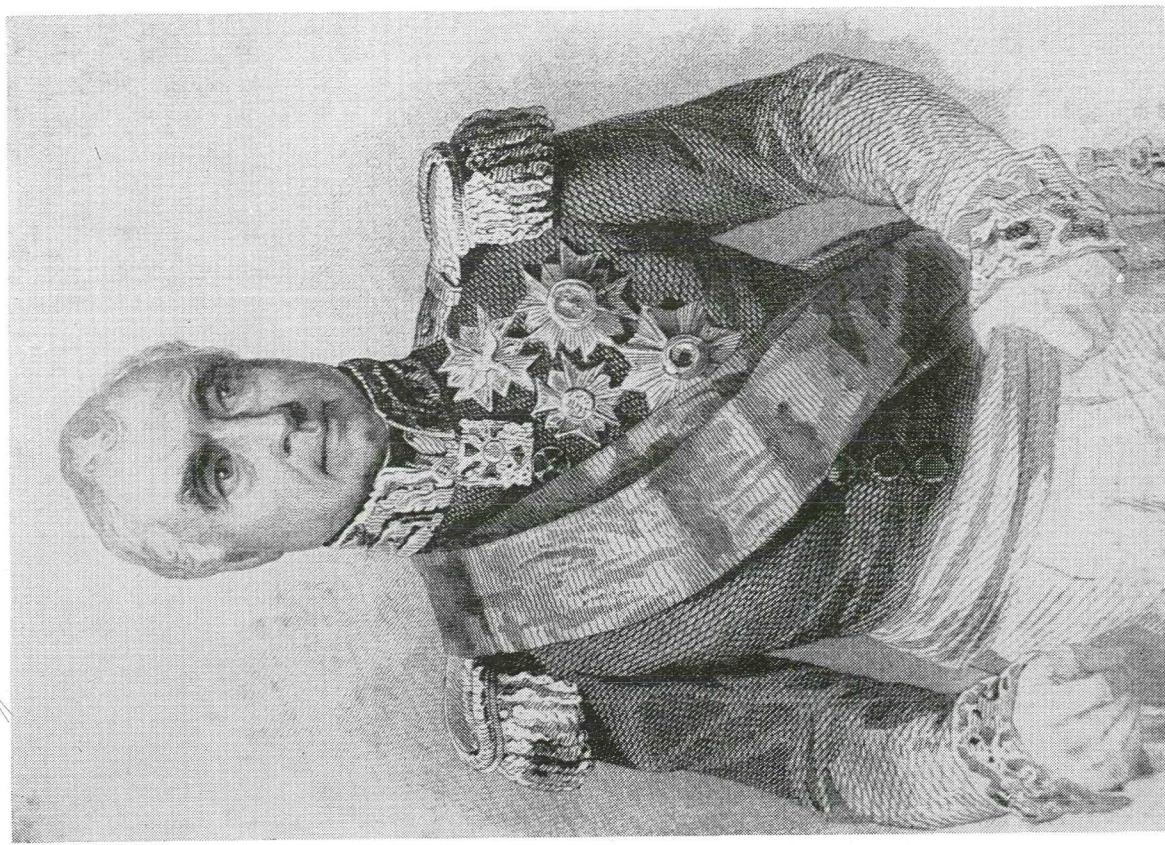
De Marmont had eerst zijn hoofdkwartier in Utrecht. Daar kwam echter weldra aan het licht, dat de gezondheid van zijn troepen langzaam slechter werd, reden waarom hij met enige adviseurs de heidevelden bij Zeist inspecteerde en zo een geschikte plaats vond voor een tentenkamp, waarin ruim twintigduizend militairen onderdak konden vinden.

Het zou te ver voeren alle bijzonderheden over de inrichting van het als „Kamp van Zeist” bekend gebleven centrum te vermelden. De Marmont werd aan alle kanten tegengewerkt. In de eerste plaats had Napoleon zelf bezwaren. Vervolgens zag de regering tegen de hoge kosten op en achtte zij het ongehoord zoveel mannen samen te trekken op een plaats waar totaal geen water was. De hem toegewezen generaals vonden het plan bovendien nogal dwaas, omdat zij maar node van het vertier in de stad afscheid konden nemen. Maar De Marmont zette door. Hij gaf opdracht de watervoorziening in het benodigde terrein door een dertigtal putten te verzekeren en op 20 juni 1804 werden de tenten op het gereedgemaakte terrein opgezet. Van 't Noordhout langs de Kamperlinie tot de Odijskersteeg (Odijskerweg).

Er stonden De Marmont echter nog meer tegenlagen te wachten. Niet lang namelijk nadat zijn mannen naar „het kamp” verhuisd waren, begon het te regenen en weldra moesten vierhonderd van zijn soldaten wegens ernstige ziekte naar het utrechtse militaire hospitaal worden overgebracht. Begrijpelijk, dat de stemming onder de andere militairen er bepaald niet beter op werd en dat uiteindelijk generaal De Marmont de schuld van het onheil kreeg. Gelukkig voor hem hield de regen even plotseling op als zij begonnen was. De kleren konden worden gedroogd, de zieken keerden uit Utrecht terug, de tenten werden met groen versierd en de sfeer in het kamp verbeterde spoedig. De Marmont was geslaagd in zijn strijd een behoorlijk, gezond en aan de eisen des tijds beantwoordend onderkomen voor zijn mannen op te bouwen.

Direct na het gereedkomen van het kamp zag De Marmont zich geplaatst voor de belangrijke vraag hoe hij zijn soldaten op de juiste wijze zou kunnen bezighouden. Natuurlijk moesten zij militair getraind worden. Een voorlopige oplossing waren dan ook de vaak zeer indrukwekkende oefeningen, waaraan soms wel tienduizend manschappen deelnamen en al spoedig vanuit alle delen van ons land belangstelling trokken. Zelfs het bestuur van de hoofdstad verloor De Marmont en zijn mannen tijdens een der manoeuvres met een bezoek. De Marmont begreep echter al gauw, dat aan deze dagelijks terugkerende oefeningen eens een einde zou moeten komen en dat hij andere middelen te baat zou moeten nemen om zijn soldaten aan het werk te houden.

Zo ontstond zijn plan om bij het kamp een aarden pyramide te bouwen en er een kleine nederzetting te stichten. Er zou, zo spiegelde hij zijn mannen voor, op deze wijze een monument verrijzen, dat in de toekomst de herinnering aan het verblijf der Fransen zou doen voort-



Auguste Frédéric Louis Viesse de Marmont,
hertog van Raguse, maarschalk van Frankrijk.

Afgebeeld in: Mémoires du Maréchal Marmont, Duc de Raguse, de 1792 à 1841. Imprimés sur le manuscrit de l'auteur. 2e édition. Paris 1857.

Foto: Jhr. W. H. de Beaufort, Maarn.

leven. De Marmont zelf gaf hierbij het voorbeeld en werkte krachtig mee. In zevenentwintig dagen - die volgens zijn eigen verhaal feestdagen waren - kwam men met de 75 voet hoge met graszoden bedekte pyramide gereed. En in verband met zijn voornemen om bij dit aarden gedenkteken een dorp te stichten, bestemde hij een drietal boerenhuizen voor drie soldaten, die inmiddels met meisjes uit de omtrek gehuwd waren, leerde hen met landbouwwerktuigen omgaan en zegde hun pensioen toe. Bij decreet van 17 augustus 1806 heeft koning Lodewijk Napoleon aan de nederzetting, de naam *Austerlitz* gegeven, de plaatsen in Moravië, waar de Fransen nog geen jaar geleden op 2 december 1805 - de verenigde oostenrijksche en russische legers met succes hadden bevochten.

„Het Camp te Zeist zal bij voortdoring in staat gehouden worden om de armée te kunnen bevatten, met uitzondering van het gedeelte deszelve ter linkerzijde, hetwelk als het ongezondste zal kunnen worden gedemoliceerd; doch de overblijvende Barakken zullen toereikende moeten zijn om ten minsten twintigduizend man te plaatsen”, zo bepaalt artikel 1 van het bevel. En het decreet vervolgt: „De gehuchten, welke in het achterste gedeelte van het voorsz. Camp bestaan, gelijk mede de kleine Colonie der fransche armée, zullen in het gezondste, vruchtbaarste en geschikteste gedeelte worden vereenigd, en te samen een dorp uitmaken, het welk den naam van *Austerlitz* voeren zal”. De commandant van het kamp mocht zich „gouverneur” noemen en oefende samen met „den President en den Bailluw der gemeente” het burgerlijke gezag uit. Zij vormden dus gezamenlijk „provisieoneel de Regering der Stad.”

Voor de stad en het departement Utrecht waren het 5e en 6e artikel van het decreet van belang. De gemeente Austerlitz zou namelijk tot het „ressort van de Stad en het Departement Utrecht” behoren. Zij zouden steun ontvangen en „wijders zoodanige vergunningen en voorregten worden toegestaan”, als nodig zouden zijn „om het bestaan en de welvaart harer ingezetenen te verzekeren”. De regering van de stad Utrecht kreeg opdracht aan de koning „alle die middelen voor te dragen, welke zij tot het bereiken van dit oogmerk geschikt zal oordelen”, en zo spoedig mogelijk „de maatregelen tot oprigting der stad en executie van dit ons decreet voor te slaan.” Aan de regering van Amsterdam werd bevolen de administratie van de zaken „betreffende de drie bij de Pyramide gestelde militairen” over te doen.

U zult begrijpen, dat de utrechtse autoriteiten deze taak niet graag zouden verrichten. Zij schreven daarom onverwijd aan de minister van binnenlandse zaken, van wie zij het decreet hadden ontvangen, dat het gemelde terrein ver buiten hun „Territoir” gelegen was en zij geen kans zagen, op welke manier dan ook, in deze iets te kunnen „toebrengen”. De minister adviseerde het utrechtse stadsbestuur echter in zijn brief van 27 augustus 1806 om over dit onderwerp „te conciteren” met het departementaal bestuur. Dit alles resulteerde in een bezoek van de stedelijke en departementale be-

stuurders van Utrecht aan het kamp, waarover uitvoerig gerapporteerd werd aan de minister van binnenlandse zaken.

Daarmede was het geringe aandeel van de stad Utrecht in het werk tot instandhouding van het kamp te Zeist en het aanleggen van een dorp of stad onder de naam van Austerlitz ten einde.

De gouverneur van Austerlitz, *Etienne de Pineda*, kreeg direct al te maken met moeilijkheden van „de Inwooners dier plaats om een Locaal tot het uitvoeren van hunne openbare Godsdiensten” te bemachtigen. Op 31 oktober schreef hij hierover aan de minister van binnenlandse zaken, die echter eerst weten wilde „welke verschillende godsdiensten” er bedoeld waren. In de vergadering van het departementaal bestuur van 16 december 1806 bleek, dat een zekere M. Smids zich uit naam van zijn rooms-katholieke medeburgers gewend had tot z.m. de koning, omdat „de Roomschegezinde inwoners der stad Austerlitz noch kerk noch Pastorij hebben” in het vertrouwen dat „Hoogstdezelve in zijne wijsheid en Edelmoedigheid het middel zal vinden om hnu het een en ander promptelijk te bezorgen”.

Bij het onderzoek, dat men in genoemde departementale vergadering instelde, kwam al spoedig - o.m. door vergelijking van de correspondentie - vast te staan, dat er „eene zonderlinge tegenstrijdige plaats had”. Gouverneur de Pineda had voor de roomsgezinden alleen maar verzocht „een daartoe door hun gedestineerd locaal te mogen exerceren” en medegedeeld, dat „ook reeds aldaar door een R. Cath. Pastoor godsdienstoefening gedaan was”, terwijl genoemde Smids van mening was, dat in Austerlitz „noch kerk, noch pastory” bestond. Een week later was de zaak echter opgelost. Het departementaal bestuur berichtte aan de minister van binnenlandse zaken, dat „degeen, welke het bewuste request heeft gepresenteerd ten onrechte daarbij heeft voorgedragen, dat er noch kerk, noch pastory is, vermids de Roomschegezinden, welke aldaar de meesten in getale zijn, eene baracque aan zekeren *Soulier* toebehorende, gehuurd en tot een kapel ingericht hebben, waarin de pastoor van Bunnik op Zon- en feestdagen den dienst leidt”. Volgens de gouverneur was de oorzaak van het verschil van inzicht gelegen in het feit, dat de kerk hun eigendom niet was en „de pastoor, van eene andere plaats zijnde, dus niet aldaar komt dan wanneer het denzelven conveente.”

Het is te begrijpen, dat de bewoners van de buurtschap Austerlitz, na het vertrek van de Fransen, in grote financiële moeilijkheden raakten. Er werden nagenoeg geen zaken meer gedaan en velen verlieten tot armoede. Een koopman uit Amsterdam, *J. B. Sloop* genaamd, heeft echter sedert 1826 veel gedaan om aan deze toestand een einde te maken. Als eigenaar van ruim 200 bunder heidegrond - ongeveer de oppervlakte van het tegenwoordige Zeisterbos - had hij voor het ontginnings- en beplantingswerk weldra vele verarmde buurtschapbewoners in dienst.

De bevolking van Austerlitz is na de franse overheersing steeds overwegend protestants geweest. Door de goede zorgen van de be-

kende *Aernout Jan de Beaufort*, die de dochter van genoemde heer Stoop trouwde en o.m. lid was van de provinciale staten van Utrecht, kreeg het dorp in 1861 aan de Woudenbergseweg een hervormd kerkje met pastorie.

De pyramide, opgeworpen ter herinnering aan de legers van keizer Napoleon, heeft in de oorspronkelijke vorm maar een paar jaar bestaan; reeds in 1808 sloopte men de houten obelisk. Het is aan de toenmalige burgemeester van Woudenberg *J. B. de Beaufort* te danken, dat het gedenkteken in de negentiger jaren der vorige eeuw geheel gerestaureerd en van een stenen obelisk voorzien werd.

A. GRAAFHUIS

DE NAAM: „DEN TREEK”

In het aprilnummer van Oud-Utrecht (nr. 4, 1962) treffen wij in de rubriek „nieuwe publicaties” een bespreking aan van de beschouwingen van prof. J. S. Huisman, gewijd aan plaatsnamen in de Gelderse Vallei, in de „Mededelingen van de vereniging van naamkunde te Leuven en de commissie van naamkunde te Amsterdam”, waarin de referent (v. G. J.) opmerkt, dat menigeen het curieus zal vinden, dat De Treek eigenlijk een der vele eiknamen is in die streek, en de verdere provincie: „Uit (een verondersteld) Ter-Eke is Treek gegroeid, dat, toen de naam ondoorzichtig werd van een nieuw lidwoord werd voorzien: De Treek”.

Hoewel deze naamsduiding aannemelijk voorkomt, waar toch de omgeving van „Den Treek” inderdaad een typisch eikenland is; de niet veraf gelegen buurtschap „Ekeris” onder Woudenberg dit mede accentueert; de 209-jarige Treeker-eik, nabij het landhuis staande en een omvang vertonend van ruim vier meter daarvan een prachtig bewijs levert; en het vele akkermaalshout hier weleer geëekt, om er de loobast of „eek” van te winnen, ook al in die richting wijst; geloven wij toch dat de hooggeleerde schrijver, indien hem de plaatselijke situatie en haar wordingsgeschiedenis meer bekend ware, wellicht tot een andere naamsduiding zou geraken.

In de stellige mening verkerend, dat de hier bepleitte naamsduiding niet de voorkeur verdient, en het dus zijn nut kan hebben tegenover de hier geuite, een andere mening kenbaar te maken, welke onzes inziens uit de historische ontwikkeling der streek valt af te leiden, moge deze hier volgen:

„Den Treek” behoorde weleer tot de zesentwintig hoeven welke de mark, van de Leusderberg uitmaakten, en wordt in de oudste stukken daarvan omschreven als de „vijfviertel hoeve ofte den Treek mettc Paardcamp”.

Deze aanduiding als vijf-vierendeels hoeve doet vermoeden, dat Den Treek onder de zesentwintig hoeven een vooraanstaande plaats

innam, terwijl „mette Paardencamp” er op duidt, hoe hier een belangrijk deel der „almende” gelegen was. Een acte van 12 augustus 1605¹⁾ maakt namelijk gewag van „de brinck leggende voor die deure van Jan Jansz op den Treec” en bewijst derhalve dat hier de brinck van de mark, waar de paarden weidden, gevonden werd.

Gelegen aan de oude Vieweg, die uit de Gelderse Vallei langs de beek opwaarts trekt, om door het huidige Treekerbos (desijds één groot heidegebied) sporen trekkend, als „koesporen en „schapendrift” — namen, waarbij nog heden de boswegen genoemd worden — de heide te bereiken; waar het overige vee werd heengevoerd, als in de waterrijke Gelderse Vallei de beweiding onmogelijk werd, zodat jaarlijks een grote trek van vee, langs de Vieweg en zijn zijsporen, heen trok naar de Leusderberg.

Het is bekend, dat de Gelderse Vallei in de oudste oorkonden slechts twee doorwaadbare plaatsen kende: „Bachevoorde”, het tegenwoordige Bavoort, en „Ruvoorde”, dat door deskundigen gezocht wordt in de buurt van Maarsbergen en in de richting van Rumelaar. Wanneer wij nu lezen in het regest ener oorkonde van 23 oktober 1334²⁾, dat de bisschop verklaart goed te keuren, dat zijn hofluiden van Loesden aan Arnoud van Ijsselsteine ridder, gegeven hebben de hoeve Wilsland gelegen „Badevoorde” (Bachevoorde) en „de Treke aan de Beke”; dan wil het ons Toeschijnen, waar hier reeds in de 14de eeuw de naam „de Treke” in relatie tot „de Beke” voorkomt, dat de daar langs voerende Vieweg toch wel duidelijk maakt dat hier reeds toen een derde doorwaadbare plaats gelegen was.

Het verbaast ons dan ook niet, wanneer in de jaren 1521, 1546, 1554 en 1563 in de rekeningen van ontvangsten der thins, bedehont- en paertgensgelden, de vijfviereendeels hoeve met de paardcamp „den Treec” genoemd wordt, een naamgeving waarop reeds door de bekende pastoor Rootslaar in zijn historische sprokkelingen in de Amersfoortsche Courant van de jaren van '80 gewezen werd. Deze, met de toenmalige bewoner van Den Treec, mr. W. H. de Beaufort in correspondentie zijnde, trok de conclusie dat de naam Treec als Treec geschreven, evenals de uitgang-trecht, van trajectum viel af te leiden en dus op een doorwaadbare plaats in de beek zou duiden. Geheel een bevestiging dus van wat wij aan voornoemde oorkonde van 1334, als onze opvatting, ontleenden.

Vermelden wij tenslotte nog dat de bewoners der vijfviereendeels hoeve, aanvankelijk veelal de naam voerend van afwisselend Leendert Janszoon en Jan Leendertzoon, geleidelijk „van den Treec” als nadere aanduiding bij hun naam voegden, waardoor dit „van den Treec” tot familienaam werd. Dit blijkt duidelijk uit een oude thinsbrief dd. 19 november 1700, op den Treec in het archief aanwezig, waar het luidt:

¹⁾ Zie: Van Iterson, De historische ontwikkeling van de rechten van de grond in de provincie Utrecht (blz. 636).

²⁾ Zie: Berkelbach van der Sprenkel, „Regesten van oorkonden betreffende de bisschoppen van Utrecht (no. 1127).”

..... ende gecompareerd is de heer Johan van den Treec med. Doctor ende verklaarde hoedat door dode en overliden van Leendert Jansz. van den Treec, zijn grootvader, op hem was gesucedeed ende bestorven een stuks land ende Erve gelegen in de gerechte tot Leusden zoo van outs aldaar gelegen is aan dat heetveld omtrent die Stadt van Amersfoort, geheeten:

„die Vijfviendeels hoeven ofte den Treec mette Paardecamp”. Ware toen de naam „ter Eke” bekend en gebruikelijk geweest, dan zou — dunkt ons — zeer waarschijnlijk ter Eke als „familienaam” zijn opgedoken.

Overigens wordt steeds de naam met „ck” geschreven, alleen is het Treec van de 16de eeuw, reeds vrij spoedig Treec geworden — gelijk uit de bovenvermelde acte van 12 augustus 1605 blijkt.

Toegegeven dat dit Treec de mogelijkheid blijft openen aan ter Eeck (maar dan met ck) te denken, het 16de eeuwse „Treec” en de aanwezigheid van de Brinck voor „die deure op den Treec” pleit — dunkt ons — sterk voor de door ons gehuldigde opvatting.

En dan is hier eindelijk nog dit lidwoord „der” wat de eeuwen door voorkomt, en dat toch sterk als een datief aandoet — — „aan den Treec”. Waar de 14de eeuw — gelijk wij zagen — reeds de Treke aan de Beke kent, kwam hier jaarlijks „de grote trek” van het vee langs, — — gelijk later de transvaalse boer die evenzeer kende, maar dan op grotere schaal en niet om water te ontvlieden, maar om het op te zoeken, voor zijn vee!

W. H. DE BEAUFORT.

BOEKAANKONDIGINGEN

P. T. A. Swillens, *Jacob van Campen, schilder en botanmeester 1595-1657*. Van Gorcum en Comp. N.V., Assen 1961, 299 blz. met illustraties (ing. f 16,50, geb. f 18,50).

Iedereen, pleegt men te zeggen, weet wel, dat „het paleis op den Dam” door Jacob van Campen gebouwd is, al zal men dat „iedereen” met een grote korrel zout dienen te nemen. Daarmee houdt overigens de kennis van de Nederlander over een onzer bekwaamste bouwmeesters volmaakt op. Van nu af echter kan hij die leemte aanvullen door de lectuur van de publicatie, die de heer Swillens na jarenlange voorbereiding tot stand gebracht en met steun van het Prins Bernhard Fonds heeft doen uitgeven.

Het boek beschrijft Van Campens levensgang in verband met zijn „Umwelt” en zijn werkzaamheid. De geboren Haarlemmer met veel amsterdamsche relatie leefde in een, ondanks of dank zij de oorlog met Spanje, van economische en culturele vitaliteit vervulde eeuw. „De boukunst bloeyt te midden van ’t gevecht” - zo trok Vondel een bepaald aspect van die levenskracht in enkele woorden samen. In die bouwactiviteit heeft Van Campen een bijzonder groot aandeel gehad,

wellicht mag men zeggen, dat hij er een eigen gezicht aan heeft hebben geven. Na zijn reis naar Italië heeft hij de ideeën en principes van meesters als Palladio op zelfstandige wijze hier toegepast en werkt tot een nieuwe, klassicistische bouwstijl. In het Utrechtse is een voorbeeld van zijn vakmanschap de kerk te Renswoude uit de jaren 1639-1641, maar nog veel andere bouwwerken in den lande zijn geheel of gedeeltelijk van zijn inventie (het Koningshuis te Rhenen b.v.). Swillens handelt daarover natuurlijk uitvoerig. Ook zijn veelzijdige relaties met de enige bouwlustige Oranje, Frederik Hendrik, met Huygens, Vondel, Barlaeus, Saenredam, Tësselschade, Hooft en andere kunstenaars worden uiteengezet. Ook als schilder had Van Campen een goede naam, al is er van zijn werk niet veel over, althans niet veel bekend. Het Centraal Museum verwierf enkele jaren geleden een opvallend schilderij van zijn hand: Diogenes op de markt te Athene op zoek naar „mensen”, een doek van 1628, dat het naast Terbruggen en Van Honthorst heel goed uithoudt. Van goede kwaliteit is ook het portret van de timmerman Leendert Nicasius, die in 1651 de brand van de amersfoortse toren wist te bedwingen. Het hangt op het stadhuis te Amersfoort. Met deze stad, waar nog meer werk van hem is, had Van Campen voortdurend relatie - hij woonde lange tijd op het buiten Randerode (hij was na de dood van zijn moeder in 1626 „heer van Randerode” geworden) en is er tenslotte begraven in de St. Joriskerk.

Men zal om de figuur en het werk van de bouwmeester te leren kennen met vrucht van de hier aangekondigde monografie kennis nemen, al zal de stijl van de schrijver niet iedereen voldoen. Ook is het jammer, dat in de nederlandse en latijnse citaten zoveel onnaauwkeurigheden voorkomen. Overigens zal Swillens' boek om de veelheid der bijeengebrachte gegevens wel lange tijd het standaardwerk over een onzer grootste architecten blijven en dat is geen geringe verdienste.

Hans Jantzen, *Middelleeuwsche kunst in overgang. Het tijdperk der saksische keizers*. Aula-boeken. Het Spectrum, Utrecht/Antwerpen, f 2,50.

Bij een belangrijke romaanse kerk als de door bisschop Bernulf gebouwde Pieterskerk te Utrecht (1039-1048) begrijpt iedereen wel, dat een dergelijk bouwwerk niet op zichzelf staat. Maar het is niet gemakkelijk de verwantschap met andere gebouwen te vinden. Hier moet de kunsthistoricus de weg wijzen. En dat doet de duitse hoogleraar Hans Jantzen in bovengenoemd boek. Hij noemt de Lebuinuskerk te Deventer en de Martinuskerk te Emmerik als andere leden van de familie waartoe de Pieterskerk behoort; ook zij hadden bisschop Bernulf als bouwheer.

Maar Bernulf ontleende zijn kerktipe weer aan godshuizen uit het gebied van Rijn en Maas. Het was Otto de Grote — juist duizend jaar geleden te Rome gekroond tot keizer van het Heilige Roomse Rijk — die in de tweede helft der 10e eeuw een eigen cultuur ontwikkelde, hetgeen onder zijn zoon en kleinzoon op dezelfde wijze

voortgang had. In die tijd is de bouwkunst in het gebied van (nu) West-Duitsland, de Elzas, oostelijk België en de Neder-Rijn van de karolingische traditie tot de romaanse stijl voortgeschreden. Aldus is het tijdperk van de ottoonse- of saksische keizers bijzonder belangrijk geweest, in hoofdzaak voor de architectuur, maar ook voor de kunst door beeldhouwers, edelsmeden en schilders beoefend.

In het boekje, dat ook illustraties bevat, vindt men een grote hoeveelheid gegevens bijeen over de middeleeuwse kunst. In een pocketboek wordt dat wel wat compact, maar wie eenmaal aan het lezen is, krijgt zoveel nieuws te horen dat zijn aandacht gespannen blijft.

NIEUWE PUBLICATIES

Joz. de Coo, Ridder Florent van Ertborn naderbij. In: Jaarb. Koninkl. Museum voor schone kunsten (Antwerpen) 1954-1960. Antw. 1962, blz. 35-64.

Aan de markante figuur van Florent van Ertborn, van 1828 tot 1830 gouverneur van de provincie Utrecht, heb ik in het Jaarb. van Oud-Utrecht van 1956 een studie gewijd, die in België bijzonder goed ontvangen is. Viel daarin het licht vooral op de mens en de bestuurder (burgemeester van Antwerpen, gouverneur van Utrecht), minder op de kunstkenner, de verzamelaar van een prachtige, later aan zijn geboortestad vermaakte collectie schilderijen, de conservator van het Museum Mayer van den Bergh te Antwerpen schenkt in bovengenoemd artikel juist daar veel aandacht aan. Door de documentatie van zijn verzamelaarsactiviteit, zijn relaties met buitenlandse kunstkenner, zijn publicaties op velerlei gebied, niet het minst door de bekendmaking van een na zijn dood uitgegeven „Excursion à l'abbaye d'Altenberg et au château de Nesselrath dans le pays de Berg. Légendes des 13e et 14e siècles" komt Van Ertborn ons inderdaad, zoals schr. beoogde, „naderbij". Uit het belangwekkend artikel noecer ik nog, dat schr. - in tegenstelling tot mijn conclusie - de beroemde collectie wel degelijk in Utrecht aanwezig acht gedurende Van Ertborns gouverneurschap. Deze mening berust echter slechts op een zinsnede in de *Messenger des Sciences et des Arts* van 1829/30, die suggereert dat de verzameling toen niet meer te Antwerpen was. Dan moet ze dus wel te Utrecht zijn geweest, waar de gouverneur er in Paushuizen plaats genoeg voor had. Soit! Het is mogelijk, het ligt misschien zelfs voor de hand. Maar een strikt bewijs heb ik nergens gevonden en bij Van Ertborns dood blijken zijn schilderijen gedeeltelijk in het stoffhuis in Den Haag, gedeeltelijk te Antwerpen aanwezig te zijn (Jaarb. 1956, 116). Wat overigens ook geen bewijs mag heten voor het tegendeel.

KLEINE MEDEDELINGEN

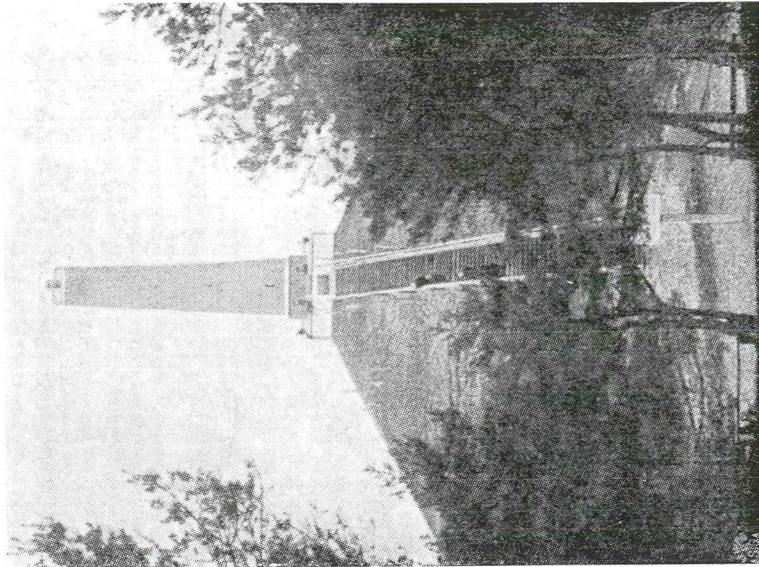
DE PYRAMIDE VAN AUSTERLITZ

De excursie naar Austerlitz op 30 juni heeft de leden van Oud-Utrecht veel vol-
doening gegeven. In de geestige inleiding van ir. W. L. Jansen kregen we, naast gegevens over de bosbouw, ook een interessant historisch overzicht van deze streken.

Tijdens de rondleiding werd o.a. de 19e eeuwse Koepel van Stoop met de hard-

stenen kolommen, afkomstig van de oude amsterdamsche beurs van Hendrik de Keyser bezichtigd. De 81-jarige eigenaar jhr. W. H. de Beaufort was hierbij zelf aanwezig, waarbij hij verschillende typische bijzonderheden vertelde.

Tenslotte ging de tocht naar de Pyramide. En, het is jammer dit te moeten vermelden: dit was een *anti-climax* d.w.z. de eerste confrontatie ermee. Deze typische kunstmatige heuvel, in pyramidevorm, komt thans geheel niet meer tot zijn recht. Het gehele vóórfrent en de ene zijkant en de achterkant zijn begroeid



Pyramide van Austerlitz, omstreeks 1910

met hoogopgaand geboomte en men moet goed kijken wil men de stenen naald tussen het lover ontdekken.

Hoewel ik altijd strijd voor het behoud van geboomte, komt het mij toch voor, (en van velen uit het gezelschap hoorde ik dit ook) dat een radicaal wegkappen van al dit hoge-geboomte-op-de-taluds aan het totaalbeeld in hoge mate ten goede zou komen. Het lage hakhout van prunis, dat hier en daar op de flanken groeit, zou voldoende zijn om erosie te voorkomen.

Indien we de bijgaande foto van zo'n vijftig jaar geleden bekijken, dan zien we, dat het pyramide-massief sterk spreekt en zijn massale omvang een boeiende tegenstelling vormt tegen de bekronnende slanke naald. Ook zal het vanaf de Leusder Hei wederom een goed waarneembaar accent vormen in het landschap.

Moge de excursie van Oud-Utrecht naar dit historisch gedenkteken, en deze kleine nabetrachting, ertoe bijdragen, dat dit unieke geval in ons land weer zijn eigen herkenbare vorm terugkrijgt.

WIM HARZING